

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора юридичних наук, професора Меркулової Валентини
Олександрівни на дисертацію Усатого Олексія Олексійовича на тему:
«Кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до
позбавлення волі в Україні», подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 262 – Правоохоронна діяльність**

Актуальність дослідження. Кримінально-виконавча система України в останні роки зазнає суттєвого реформування, обумовленого багатьма чинниками: подальшою гуманізацією кримінального та кримінально-виконавчого законодавства; приведенням у відповідність до міжнародно-правових стандартів умов та порядку виконання та відбування найсуворіших видів покарання, пов'язаних із ізоляцією особи від суспільства; організаційно-правовою реорганізацією, викликану умовами воєнного стану, руйнуванням інфраструктури, тимчасовою окупацією територій тощо.

Окреме місце посідає проблема праці осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк. З пострадянського часу до сьогодні обговорюється питання сутності, ознак, місця суспільно-корисної праці серед інших засобів виправлення засуджених, її впливу на виправлення та ресоціалізацію засуджених.

Тенденції доктрини двадцятих років сучасного століття відтворюються у збільшенні, як на наш погляд, питань, які є дискусійними, і не в останню чергу, обумовлені інтенсивністю змін та суперечністю нормативно-правового регулювання праці осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк.

Змістовність змін, яких зазнало кримінально-виконавче законодавство у цій сфері (особливо у 2014 та 2018 роках), обумовило сталість наукової дискусії щодо різних аспектів працевлаштування засуджених в ізоляції.

Узагальнюючий підхід дозволяє виокремити три основні напрямки дослідження, які відтворюються в доктрині права останнім часом. По-перше, вони стосуються відсутності системного, взаємообумовлюючого зв'язку між галузями права кримінально-правового блоку та конституційним та трудовим законодавством в частині доцільності чи недоцільності обов'язковості праці засуджених до позбавлення волі; визначення мінімальної суми заробітної плати; значення примусового волевиявлення адміністрації кримінально-виконавчої установи щодо видів робіт, які мають виконувати засуджені тощо.

По-друге, актуальності набувають доктринальні положення щодо відсутності належного взаємозв'язку між матеріальною галуззю права – кримінальним правом та кримінально-виконавчим правом в частині визначення найважливіших сутнісних ознак одного із найсуворіших видів покарання, яким є позбавлення волі на певний строк, та засобів досягнення цілей цього покарання; кримінально-правових підстав для застосування стимулюючих інститутів (УДЗ, зміна умов утримання в ізоляції), - а отже і щодо місця та ролі праці засуджених під час вирішення цих основоположних питань.

По-третє, науковці звертають увагу на суперечливість та неналежну чіткість безпосередньо кримінально-виконавчих правових положень в частині виокремлення різновидів та змістовних ознак праці засуджених; підстав та

порядку застосування примусового впливу адміністрації на вибір засудженими виду праці; ефективності індивідуального підходу у працевикористанні засуджених; гарантій попередження використання адміністрацією праці як кари за неналежну поведінку під час відбування покарання тощо.

Сталість дискусії та інтенсивність реформування кримінально-виконавчого законодавства в зазначеній сфері посилюють актуальність розробки теоретичної концепції, яка б вплинула на вибір подальших кроків щодо удосконалення законодавства та правозастосування.

Узагальнюючи зазначене, маємо визнати те, що обрана автором тема має важливе теоретичне та практичне значення, а дисертаційне дослідження Усатого Олексія Олексійовича на тему: «Кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 262 – Правоохоронна діяльність, є своєчасним та вкрай актуальним.

Оцінюючи дисертацію загалом маємо звернути увагу на ті положення, які доводять обґрунтованість та достовірність виконаної роботи, висновків, рекомендацій, які сформульовані в дисертації.

Дисертація оформлена відповідно до державного стандарту. Обсяг основного тексту дисертації відповідає встановленим нормативам. Наукові положення в тексті дисертації за формою викладу дохідливі, у смисловому значенні взаємопов'язані.

Метою дослідження є розв'язання конкретного наукового завдання шляхом комплексного наукового обґрунтування кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні, визначення її правової природи, місця та ролі у системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, а також розроблення пропозицій щодо удосконалення кримінально-виконавчого законодавства та практики діяльності органів і установ виконання покарань ДКВС України.

Чітко та системно сформульовані *завдання дослідження*, які логічно впливають з визначеної мети. За змістом та сутністю завдання є підтвердженням комплексного характеру дослідження, як такого, що полягає у необхідності послідовного розгляду теоретичних, законодавчих та правозастосовних аспектів визначеної автором проблеми. Зокрема, стану та методології наукового дослідження кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні; особливостей міжнародно-правових стандартів праці засуджених до позбавлення волі та зарубіжного досвіду законодавчої та правозастосовної практики; сучасного стану та перспектив реформування нормативно-правового регулювання суспільно корисної праці, засуджених до позбавлення волі в Україні; поняття та сутнісного змісту кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні тощо.

В роботі чітко виділені *об'єкт та предмет дослідження*. Аналізуючи дисертаційну роботу здобувача, можна встановити, що вони відповідають темі, визначеній автором, свідчать про адекватність обраних методологічних підходів для вирішення поставлених завдань.

Значну увагу автор надає *методології дослідження*. Дисертант застосувала значний перелік загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: діалектичний, історико-правовий, формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, соціологічний (анкетування), статистичний, прогнозування. Конкретно зазначено, при дослідженні яких питань були використані зазначені види методів. До того ж, методологія дослідження є предметом аналізу окремого підрозділу, що поглиблює значення обраної системи методів у досягненні наукових результатів.

Емпіричну базу дослідження становлять: результати систематизації статистичних та аналітичних матеріалів Міністерства юстиції України за 2020–2024 рр.; узагальнені дані результатів анкетування 164 осіб зі складу персоналу установ виконання покарань ДКВС України; анкетування 346 засуджених до позбавлення волі різних регіонів України; результати вивчення 286 особових справ засуджених.

Результати дослідження мають *належний рівень апробації*: Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено в шести наукових публікаціях, серед яких три статті у наукових фахових виданнях, три тези доповідей, які оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференціях.

Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, переліку умовних позначень, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (192 найменування на 20 сторінках) і чотирьох додатків (на 27 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 234 сторінки, із них обсяг основного тексту – 186 сторінок.

Зміст *анотації* відображає основні положення дослідження.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Здійснивши комплексний системно-правовий та порівняльно-правовий аналіз спеціальних джерел права, чинного вітчизняного та зарубіжного кримінального законодавства, матеріалів проведеного соціологічного дослідження, статистичних даних тощо, - автор обґрунтовує низку положень, висновків та рекомендацій, що мають важливе теоретико-правове та практичне значення та в більшій мірі *обумовлюють новизну дослідження*.

Під час оцінки роботи маємо відштовхуватися від того, що ефективність системи виконання покарання, діяльності кримінально-виконавчих установ закритого типу має оцінюватися як багаторівневе, взаємообумовлююче структурне утворення, яке складається як з результатів стратегічного значення (досягнення цілей покарання), так і *тактичного*, - *створення належних умов для досягнення цих цілей в більш оптимальний термін*. Особливе значення має взаємозв'язок та ступінь взаємовпливу усіх засобів виправлення. Зважаючи на суттєві соціально-психологічні чинники, які значно ускладнюють виховний процес в умовах ізоляції особи від суспільства, термін відбування засудженим покарання є важливим етапом у виправленні та подальшій ресоціалізації засудженого.

Відповідно, у законодавчій та правозастосовній практиці мають зважати на те, що під час відбування покарання невід'ємною складовою правового та

правозастосовного інструментарію, що має мотивувати особу, засуджену до позбавлення волі, здійснювати добровільно систему позитивних кроків в напрямку корегування особистісних цінностей та настанов уже під час відбування покарання є саме суспільно корисна праця. Поясненням цьому є те, що праця справляє суттєвий вплив на формування правового статусу засуджених під час відбування покарання, суттєво торкається різних інтересів засудженої особи, її прав та обов'язків у різних сферах життєдіяльності. І чи буде праця сприйматися засудженими як соціально-корисне та економічне благо, чи як елемент кари, - залежить, не в останню чергу, від створення належних правових, економічних та організаційних умов праці, що мають посилювати бажання засуджених займатися суспільно-корисною працею, а не навпаки.

Автор пропонує вирішити це питання на концептуальному рівні: здійснюється пошук науково-обґрунтованих концепцій, оптимальних шляхів трансформації вітчизняного законодавства кримінально-правового блоку на тлі врахування міжнародного законодавства та правозастосування в досліджуваній сфері.

Цей підхід у підсумку призводить до формулювання авторської позиції щодо особливого значення праці засуджених серед інших засобів виправлення; важливості етапу відбування покарання у формуванні індивідуальних соціальних та професійних потенціальних можливостей засудженого, що матиме значення після його звільнення; доцільності та необхідності уніфікації умов, порядку організації та оплати праці в установах по виконанню покарання із тими, що існують на підприємствах на волі.

Сутнісними складовими запропонованої концепції є положення, в яких доводиться те, що найважливішими елементами процесу виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі мають стати професійна орієнтація, формування конкурентних професійних компетентностей, професійне навчання, перекваліфікація, адаптація до сучасного ринку праці, системна підготовка до звільнення під час відбування покарання та подальше працевлаштування засуджених.

Надання особливого значення попереднім елементам обумовило (крім іншого) пропозицію автора щодо необхідності зміни концептуального підходу до правового регулювання праці засуджених шляхом переходу від вузької категорії «суспільно-корисна праця» до більш широкої та комплексної категорії «трудова зайнятість» - самостійна кримінально-виконавча категорія, що являє собою систему правових, організаційних, освітніх та соціальних заходів, спрямованих на забезпечення участі засуджених у суспільно корисній діяльності, формування їх професійних компетентностей, розвиток трудової мотивації, підготовку до самостійного працевлаштування.

Такий підхід свідчить про необхідність нового бачення взаємозв'язку між усіма засобами виправлення. Автор пропонує розглядати категорію «трудова зайнятість» у якості одного із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, кінцевою метою якої є формування здатності засудженого до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя після звільнення (цілі, визначені в КВК).

На справедливу думку автора своє законодавче підтвердження запропонована концепція має знайти у доповненні Кримінально-виконавчого кодексу України *окремою главою «Трудова зайнятість засуджених до позбавлення волі»*, у визначенні поняття, мети, принципів, змісту та спрямування індивідуальної програми трудової зайнятості, основних організаційно-правових засадах її реалізації.

Оцінка структури та конкретного змісту дисертації. Структура і зміст дисертаційного дослідження Усатого Олексія Олексійовича на тему: «Кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні» в цілому є логічно побудованими, зумовленими поставленою метою та завданнями дослідження, його об'єктом і предметом. Послідовність, *взаємозв'язок розділів та підрозділів дисертації, спрямовані на реалізацію визначеної автором мети дослідження*, а відповідно, залежно від особливостей предмету дослідження кожного підрозділу, в тій чи іншій мірі торкаються найважливіших для автора питань в досліджуваній сфері. Практично зміст усіх підрозділів дисертації спрямовано на доведення окремих теоретичних, правових, організаційних та міжнародних складових запропонованої автором теоретичної концепції.

У розділі 1 автором здійснено комплексний аналіз сучасного стану та методології наукового дослідження визначеної проблеми (підрозділ 1.1.; 1.2.); особливостей змісту та сутності міжнародно-правових стандартів щодо праці засуджених до позбавлення волі (підрозділ 1.3.).

Так автор справедливо приділив основну увагу не лише дослідженню конкретного змісту доктринальних джерел, які безпосередньо або ж опосередковано стосувалися визначених проблем щодо праці засуджених до позбавлення волі, але й здійснив систематизацію цих джерел відповідно до етапів становлення та розвитку даного міждисциплінарного інституту.

Погоджуємося із думкою автора, що еволюція вітчизняної кримінально-виконавчої доктрини характеризується послідовною трансформацією поглядів вчених на правову природу суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі: від її традиційного розуміння як обов'язкового елемента встановленого порядку виконання та відбування покарання (режиму) та засобу забезпечення господарських потреб установ виконання покарань до сучасної людиноцентричної концепції, відповідно до якої суспільно корисна праця засуджених розглядається як один із ключових засобів їх виправлення і ресоціалізації, реалізації прав засуджених на працю.

Особливо важливе місце та значення для законодавчої та правозастосовної практики в досліджуваній сфері посідають міжнародно-правові аспекти. Щонайменше на двох рівнях: з точки зору відповідності вітчизняного законодавства та правозастосування міжнародно-правовим стандартам та стану впровадження позитивного зарубіжного досвіду. Ці два напрямки дослідження структурно є елементами різних Розділів. В підрозділі 1.3. аналізу піддаються міжнародно-правові стандарти загального та регіонального характеру. Зважаючи на інтенсивність євроінтеграційних процесів, на тлі загальносвітових рекомендацій пріоритетності набувають

європейські стандарти. Встановлено, що ефективна реалізація міжнародних стандартів передбачає не лише законодавче закріплення відповідних гарантій, а й створення належних організаційних, соціально-економічних та правових умов їх практичного забезпечення.

У розділі 2 автором здійснено дослідження правових та організаційних аспектів кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні. Зокрема, проаналізовано стан нормативно-правового регулювання даної сфери в Україні (підрозділ 2.1.); поняття та зміст суто кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі (підрозділ 2.2.); роль та місце суспільно корисної праці у реінтеграції засуджених (підрозділ 2.3.).

Так у підрозділі 2.1. автор на підставі аналізу змісту положень ст. 50 КК, ст. ст. 6, 118, 120 КВК доходить висновку, що кримінально-виконавче законодавство недостатньо визначає виправне і ресоціалізаційне призначення суспільно корисної праці, механізми індивідуалізації трудової діяльності, зв'язок із професійним навчанням, трудовою адаптацією засуджених та перспективами їх працевлаштування після звільнення; що законодавча конструкція ст. 6 КВК не забезпечує належного взаємозв'язку суспільно корисної праці з іншими основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених; що сучасне нормативно-правове регулювання зазначеної сфери має забезпечити перехід від виробничо-адміністративної моделі до особистісно орієнтованої моделі трудової зайнятості засуджених, побудованої на визначальному критерії - професійному потенціалі засуджених, їх індивідуальних потребах тощо.

Підтримуємо автора у спробі довести у підрозділі 2.2. те, що категорія «кримінально-виконавчі засади» повинна розумітися як система фундаментальних нормативно-керівних положень, які визначають зміст, спрямованість і порядок реалізації відповідного кримінально-виконавчого інституту; включає не лише законодавче регулювання трудової діяльності засуджених, а й принципи її організації, механізми індивідуалізації, гарантії дотримання основоположних прав людини і громадянина та засоби забезпечення виправного і ресоціалізаційного впливу на засуджених.

У розділі 3 автором на підставі аналізу сучасного стану суспільно корисної праці засуджених (підрозділ 3.1), зарубіжного досвіду (підрозділ 3.2) формулюється власне бачення шляхів удосконалення кримінально виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні, надаються безпосередньо пропозиції щодо подальшого реформування кримінально-виконавчого законодавства (підрозділ 3.3).

Погоджуємося із тим, що особливості сучасного стану суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні засвідчують наявність суттєвої проблеми, яка полягає у тому, що існуючі форми суспільно корисної праці засуджених переважно забезпечують їх корисну трудову діяльність під час перебування в установах виконання покарань ДКВС України, та не завжди формують необхідний потенціал для успішного виправлення, ресоціалізації та соціальної інтеграції засуджених у суспільство після звільнення.

Вважаємо, що порівняльно-правове дослідження та системний аналіз кримінального законодавства та правозастосовного досвіду зарубіжних країн надає автору достатні підстави дійти висновків, сутність яких полягає у тому, що обов'язковими складовими системи виправлення та ресоціалізації засуджених мають стати впровадження індивідуальної моделі трудової зайнятості засуджених; поєднання праці з професійною освітою; орієнтація на ринок праці після звільнення; формування механізму взаємодії між пенітенціарною системою та роботодавцями. Найважливішим висновком із зарубіжного досвіду є необхідність зміни критерію оцінювання ефективності праці засуджених: стан та можливості засудженого легально працювати після звільнення.

Позитивним є те, що автор у підрозділі 3.3. не лише доводить доцільність виокремлення спеціальної глави в КВК, яка має містити комплекс правових норм щодо поняття, ознак, принципів обов'язкових елементів трудової зайнятості засуджених, - але й надає пропозиції щодо кількості, послідовності та конкретного змісту кримінально-виконавчих норм (С. 169-172).

У висновках за результатами дисертаційного дослідження сформульовано низку положень теоретико-методологічного характеру, а також рекомендацій, що мають вагоме кримінально-виконавче значення. Є всі підстави стверджувати, що висновки дисертації є цілісними, логічними та обґрунтованими, відповідають меті й завданням дослідження, повністю відтворюють зміст та спрямування кожного підрозділу дисертації.

Переважна більшість авторських здобутків *впроваджена у наукову-дослідницьку діяльність, навчальний процес, правозастосовну сферу*, що підтверджується актами впровадження (Додаток Г).

До того ж **у додатках** до роботи міститься матеріал, що відтворює основні положення Порівняльної характеристики чинної моделі суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі та *авторської моделі трудової зайнятості* засуджених як сучасного засобу виправлення і ресоціалізації (Додаток А); Моделі *індивідуальної програми трудової зайнятості* засудженого до позбавлення волі як механізму його виправлення, ресоціалізації та підготовки до звільнення (Додаток Б); Моделі *оцінювання ефективності трудової зайнятості* засуджених до позбавлення волі як основного засобу виправлення, ресоціалізації та реінтеграції у суспільство після звільнення (Додаток В).

Крім розглянутих вище наукових положень, в роботі *містяться і інші положення, висновки та рекомендації*, які у сукупності забезпечують цілісність проведеного дослідження.

Позитивна оцінка дисертаційного дослідження Усатого Олексія Олексійовича на тему: «Кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні» у цілому та її окремих положень не виключає необхідності та доцільності ***звернути увагу на окремі міркування автора, які носять дискусійний характер, висловити певні зауваження щодо нечіткості та недостатньої повноти окремих положень дисертації.***

1. Певні міркування викликає співвідношення назви роботи та окремих структурних підрозділів дисертаційного дослідження, якщо аналізувати це

питання з точки зору відтворення в назві роботи та підрозділів предмету дослідження та логічного взаємозв'язку їхнього сутнісного змісту.

По-перше, в назві дисертації бажано б було визначити назву виду покарання відповідно до чинного кримінального законодавства України, - «позбавлення волі на певний строк». Можливо автор, використовуючи словосполучення «позбавлення волі», вкладав в нього більш широкий зміст, маючи на увазі ще одне покарання, яке пов'язане із позбавленням волі – «довічне позбавлення волі». Проте такий підхід слід обґрунтувати та пояснити у вступній частині дисертації. Але автор, визначаючи об'єкт дослідження наголошує на тому, що це суспільні відносини, які виникають лише під час та в процесі виконання покарання у виді позбавлення волі.

По-друге, потребують редагування як назва Розділу 2, так і підрозділу 2.1. Вихідним при цьому має бути співвідношення таких категорій як «основи», «засади», «нормативно-правове регулювання». Якщо виходити з того, що і «основи», і «засади» за сутнісним змістом відтворюють вихідні, головні положення, принципи, які обумовлюють зміст та спрямування нормативно-правового регулювання в певній сфері (суспільно-корисної праці засуджених до позбавлення волі, зокрема), - то маємо визнати, що назва Розділу 2 «Правові та організаційні основи кримінально-виконавчих засад суспільно-корисної праці засуджених до позбавлення волі...» потребує корегування (як варіант «Правові та організаційні аспекти кримінально-виконавчих засад...»). Відповідно, з таких же позицій слід підійти і до назви підрозділу 2.1.

По-третє, послідовність викладеного в дисертації матеріалу, зважаючи на назву розділів, свідчить про доцільність розміщення підрозділу 3.1. «Сучасний стан суспільно-корисної праці засуджених до позбавлення волі» в Розділі 2, який присвячений саме сучасному стану правових, організаційних аспектів праці засуджених, а отже і сучасних проблему правозастосуванні.

До того ж, вважаємо що матеріали статистичного та соціологічного дослідження, що становлять емпіричну базу дослідження, не знайшли свого узагальненого аналізу та схематичного відтворення у Додатках, що позбавляє нас побачити певні закономірності та тенденції в досліджуваній сфері на підставі даних, які отримані автором в результаті анкетування 164 осіб зі складу персоналу установ виконання покарань ДКВС України; анкетування 346 засуджених до позбавлення волі різних регіонів України; вивчення 286 особових справ засуджених. На нашу думку, не достатньо використані дані соціологічних досліджень, які можуть посилити позиції автора практично в будь-якому питанні.

2. У якості одного із положень Новизни дослідження визначено періодизація та виокремлення етапів наукового дослідження кримінально-виконавчих засад суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні. Йдеться про три основні етапи, а саме: становлення сучасної доктрини суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі (2003–2013 рр.), реформування пенітенціарної системи та переосмислення ролі суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі (2014–2021 рр.), а також переосмислення суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі крізь

призму європейських стандартів виправлення і ресоціалізації засуджених (2022 р. – дотепер). Підстави для певних міркувань надає назва третього етапу. Вважаємо, що усі етапи реформування кримінально-виконавчого законодавства України, тим більш внесення суттєвих змін у чинне законодавства протягом 2014-2018 років пов'язані саме із інкорпорацією (внесенням змін, доповнень, виявлення протиріч та неузгоджень), гармонізацією (зближенням) вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства в сфері відбування покарань (позбавлення волі, зокрема) на тлі поглибленого вивчення та аналізу міжнародно-правових стандартів та відповідного законодавчого та правозастосовного зарубіжного досвіду. Тож наскільки доцільно виокремлення міжнародно-правового аспекту лише в сучасний період?

3. Щодо понятійного апарату та співвідношення ознак таких понять як «суспільно корисна праця засуджених», «трудова зайнятість засуджених», «трудова діяльність засуджених». Якщо звернутися до певних узагальнень та підсумків, яких дійшов автор (С. 30-31), то маємо звернути увагу на наступне. Автор пропонує використовувати і в законодавстві, і в правозастосуванні як категорію «суспільно корисна праця засуджених – форма трудової діяльності засуджених», так і «трудова зайнятість засуджених – один із засобів виправлення та ресоціалізації засуджених». Надаючи перелік сутнісних ознак цих понять, використовуються дещо тотожні ознаки, зокрема: формування професійних компетентностей, розвиток трудової мотивації, підготовку до самостійного працевлаштування та створення необхідних умов для ефективного виправлення, ресоціалізації і реінтеграції засуджених до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві після звільнення тощо (С. 30-31). В той же час, узагальнюючи результати дослідження по підрозділу 3.3., автор підкреслює той факт, що категорія «суспільно корисна праця засуджених» у сучасному її нормативному розумінні недостатньо відображає такі важливі складові процесу виправлення і ресоціалізації засуджених, як професійна орієнтація, формування конкурентних професійних компетентностей, професійне навчання, перекваліфікація, адаптація до сучасного ринку праці, підготовка до звільнення та подальше працевлаштування засуджених тощо (С. 184). Наведена в певному цензі суперечність посилює актуальність чіткого визначення ознак цих категорій, їхнього співвідношення та підстав розмежування саме з позицій визначеного переліку основних засобів виправлення.

4. Особливого значення набувають пропозиції щодо удосконалення організаційно-правових механізмів залучення засуджених до трудової діяльності шляхом запровадження індивідуальних програм трудової адаптації, професійного розвитку та підготовки до звільнення (С. 32). Індивідуально-особистісна складова концепції, яку запропонував автор, знайшла відтворення практично в усіх структурних складових дослідження, зважаючи на особливості предмету дослідження кожного підрозділу. Так йдеться про те, що особистісно орієнтована модель трудової зайнятості засуджених має виконувати особистісно-перетворюючу функцію і містити у якості обов'язкових елементів професійний потенціал засуджених, їх індивідуальні потреби, перспективи

подальшої соціальної адаптації після звільнення тощо (С. 179, 180). Впровадження індивідуальної моделі трудової зайнятості засуджених відноситься до основних елементів зарубіжного досвіду, які доцільно імплементувати в Україні (С. 182). Насамкінець, автор пропонує виокремити у КВК статтю «Індивідуальна програма трудової зайнятості засудженого», яка містить формулювання складових цієї програми (С. 170). Не заперечуючи важливість зазначеного, тим не менш виникає питання щодо співвідношення даного індивідуально спрямованого виду діяльності установ та індивідуального плану соціально-виховної роботи із засудженими. Останній є гарантією реалізації основних положень ст. ст. 6 та 123 КВК щодо комплексного підходу у застосуванні основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, має містити програму диференційованого виховного впливу (ч. 4 ст. 123 КВК). Проте в результатах дослідження автор не приділяє цьому належну увагу.

5. Із попереднім зауваженням пов'язане наступне, яке стосується узагальненого підходу до деяких тверджень автора. Так в дисертації йдеться про те, що законодавча конструкція ст. 6 КВК не забезпечує належного взаємозв'язку суспільно корисної праці з іншими основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених (С. 178). Відповідно, автор вважає, що саме трудова зайнятість має розглядатися як самостійний засіб виправлення і ресоціалізації засуджених. В той же час, йдеться про те, що запропонована концепція не передбачає повної відмови від категорії «суспільно корисна праця», а змінює її місце у системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених (С. 8).

Тож логічно виникає питання щодо авторського уточнення конкретного переліку основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, можливого уточнення редакції ст. 6 КВК. Цей напрямок дослідження бажано б було відтворити в загальних результатах дослідження.

Висловлені зауваження стосуються переважно спірних, дискусійних проблем, відтворюють власну наукову позицію рецензента. *Вони не впливають на загальну позитивну оцінку роботи О.О. Усатого, яка є самостійним завершеним комплексним дослідженням актуальної теми.*

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Грунтуючись на викладеному вважаю, що дисертаційне дослідження Усатого Олексія Олексійовича на тему: «Кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 262 – Правоохоронна діяльність, є завершеним монографічним дослідженням, яке виконане на належному рівні та відповідає вимогам, що пред'являються до подібного роду робіт. Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушень автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень і відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності; використано методики дослідження та джерела інформації. У роботі не виявлено ознак академічного плагіату чи фальсифікацій. Висновки та рекомендації, які отримані у процесі дослідження мають важливе практичне та теоретико-правове значення для науки кримінально-виконавчого

права.

Таким чином, дисертація Усатого Олексія Олексійовича на тему: «Кримінально-виконавчі засади суспільно корисної праці засуджених до позбавлення волі в Україні», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 26 – Цивільна безпека за спеціальністю 262 – Правоохоронна діяльність є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому отриманні нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення наукового завдання; відповідає спеціальності 262 – Правоохоронна діяльність та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року (зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 03 квітня 2019 року № 283), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341), вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор Усатий Олексій Олексійович на основі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 262 – Правоохоронна діяльність.

РЕЦЕНЗЕНТ:

**Професор кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

В.О. Меркулова